

מעתיקי שמועותיו של ר' צדוק שבכתב ובעל פה הרב גרשון קיציס

לזכרו של ר' מיכאל מוקוטובסקי ז"ל, ממעתיקי שמועה בכתב ובעל פה,
דור ראשון לתלמידי ר' צדוק הכהן

מוסרי שמועה

ניכרים בחזותם היו תלמידי "הכהן"¹, "אנשי הכהן"² הם נקראו. ובין סימניהם היתה דבקות ללא מיצרים בתורת רבם. דבריו היו בפיהם תמיד, והם היו נכונים לחלוק אותם בחפץ לב לכל שומע, אם יבין אם לאו³. ולא היו אלה אמרות קצרות וחרירות הגטעמות

¹ כפי שכונה בקרב יהודי פולין שלפני המלחמה. וטעמו של דבר, ככל הנראה, משום פרק הזמן שבין השנים תרי"ד – תרמ"ח (הן שנות אדמו"רותו של ר' לייבל איגר בעל תורת אמת) בהן נשמר מעמד לר' צדוק הכהן מעמד-ביניים בעיני החסידים: מחד גיסא, הוא לא היה אדמו"ר, וסירב בכל תוקף לסגל לעצמו כל גוון של אדמו"רות. ואילו מאידך גיסא, הוא היה כעין חבר לאדמו"ר בעל תורת אמת, וצעיר ממנו אך במספר שנים, וגדול בתורה ובחסידות. משום כך, נמנעו החסידים מלקוראו בשמו הפרטי, אך גם מנועים היו מלעטרו בתואר "רבי", ונקבע כינויו מאז "דער כהן" [=הכהן], וראה מה שכתב ר' חנוך בן ארזה במאמרו: "הכהן" – על תולדותיו ועל כתיבו בספר זה; ובכלל, עניין היותו כהן היה גורם מכונן בחייו ובתורתו (ואף פרשת גירושיו מאשתו הראשונה הושפעה בשל היותו כהן), ולא כאן המקום להרחיב דברים במכלול רישומה של כהונתו בחייו ובתורתו.

² במקור בשפת האידיש: "כהנ'ס מענטשען".

³ ואף "הכהן" כן היה מידתו. משמיע היה דברים במועדים ובשבתות, ובעיקר בעת סעודה שלישית ובעת "מלוה מלכה", ומפליג אל מחזות שמעטים מקרב שומעיו יכלו להגיע אליהם. וסיפר מורי חותני ז"ל כי

ונחקקות מייד בלבבות שומעיהן, דוגמת האמרות הקוצקאיות שרווחו מאוד בין יהודי פולין, כי אם מאמרים מעמיקים ומורכבים. ובכך היו למוסרים בעל פה את שמועותיו של "הכהן".

ר' צדוק עצמו הותיר כידוע מורשת כתבים אדירה⁴, אך בהיותו בחיים חיותו נעל והתם את כל כתביו מפני הרואים, ולא ניאות לפרסם דבר. והיתה כל תורתו לרבים תורה שבעל פה. ומשנפטר, ורצונו המרומז היה כי יפרסמו את כתביו⁵, היה הספר הראשון (אשר ראה אור עוד בתוך השנה הראשונה לפטירתו) דברים מתורתו שבעל פה, פרי **צדיק בראשית** (לובלין תרס"א).

ואולם, עם הדברים שבעל פה שנכתבו בידי השומעים⁶ באו בדפוס גם דברים מכתב יד קודשו של ר' צדוק הכהן, וראשונים שבהם שלושה קונטרסים שעניינם שבת וענין אכילה: **קדושת שבת, שביתת שבת ועת האוכל**. ומקצת דברים בתוך **פרי צדיק** עצמו. ראשונים למפעל ההעתקה וההבאה לדפוס היו חתנו חורגו של ר' צדוק, ר' ברוך דוד הכהן ובנו חורגו של ר' צדוק, ר' יוסף מנחם הכהן. מדברי שער הספר **פרי צדיק**, **בראשית** ניתן להסיק כי ר' ברוך דוד הכהן היה המבוגר יותר או הנחשב יותר מבין השניים, שכן הוא מוזכר לפניו.

בין השנים תרס"א-תרס"ג העתיק ר' ברוך דוד מספר ספרים של ר' צדוק והביאם לדפוס (תרס"ב – **צדקת הצדיק**; תרס"ג – **רסיסי לילה**). ר' ברוך דוד הכהן הוסיף והעתיק וכתב מדברי ר' צדוק הכהן בספרים נוספים, עד לפטירתו בשנת תרצ"ד⁷. ואף משנהו, ר' יוסף מנחם הכהן, שקד על העתקת הספרים והבאתם לדפוס. ובנו ר' דוד יהודה הכהן עוזר על ידו⁸.

מכלל מלאכתם של המעתיקים היתה, כאמור הדאגה להבאתם של כתבי היד לדפוס. בכלל דאגה זו היתה הכנתם לדפוס של כתבי היד (בין השאר, השלמת מראי המקומות. שכן ר' צדוק בעוצם גאונותו לא טרח לציין את מקור כל ציטוט מלשונם של חז"ל, אף

החסידיים השומעים את דברי "הכהן" היו אזניהם נטויות לכל היוצא מפיו, ואולם בשעה שהלכו דברי "הכהן" והגיעו אל גבהי השגה, היו מטים ראשיהם לאחור (עם שחותני ז"ל מדגים צורת הטיית הראש הלזו) כאומרים: "הדברים הללו אינם מיועדים לנו".

⁴ ראה דברינו בתחילת המאמר "מפרי צדיק" שבספר זה.

⁵ שם שם.

⁶ אשר לזהות כותב **פרי צדיק**, ראה שם בערך **פרי צדיק**.

⁷ ראה דברי ההקדמה ל**פרי צדיק דברים**: "הוא [=ר' ברוך דוד הכהן] הגבר אשר נשא עליו עול ועבד בכל כוחו והוציא לאור כמה ספרים מספרי רבינו הקדוש זצ"ל".

⁸ ראה הקדמת **פרי צדיק ויקרא**.

אם זה ציטוט מקוטע⁹). את מראי המקומות לספרים הראשונים שראו אור, ערך ר' ישראל בן ר' יוסף מלובלין.

ואולם עיקר הדאגה היתה ההוצאה הכספית הגדולה הכרוכה במפעל הדפסה. לשם כך היה צורך ביצירת מקור מימון נאות. כך למשל בהוצאת הספר הראשון, חילקו ביניהם ר' ברוך דוד ור' יוסף מנחם את העבודה: ר' ברוך דוד שקד על ההבאה לבית הדפוס ("בהשתדלות"), ואילו ר' יוסף מנחם דאג למימון הוצאתו לאור במידה רבה מכספו הוא ("בהוצאות")¹⁰.

מעתיק חשוב היה ר' אריה ליב זילבערבוים (הידוע בכינויו ר' ליבלי פיליווער) שבנו המו"ל את הספר דברי סופרים, מעיד עליו: "אשר שמש ויצק מים ע"י אדמו"ר הגה"ק זצוקללה"ה, והשתדל בכל עוז לנהל את ביתו בכל הצרכותו. ואחר הסתלקותו [=של ר' צדוק] הקדיש עתותיו והעתיק בעצמו הרבה מכתבי קודש של אדמו"ר הקדוש המחבר זצוקללה"ה, והכל לא למען בצוע בצע רק עבור כבוד רבינו הקדוש המחבר זצוקללה"ה"¹¹.

ר' ליבלי פיליווער העתיק את ספר תשובותיו בהלכה של ר' צדוק, **תפארת צב"י**, וזכה לדברי שבח מאת ר' אברהם אליהו פיינגאלד בהקדמה לספר על עבודתו המסורה בהעתקת הספר, ללא בקשת תמורה על כך.

ר' ליבלי עצמו הוסיף הקדמה שניה בה הוא מספר על עבודתו בהעתקה, ועל הקמת בית המדרש של ר' צדוק שהעמיד. הוא מספר גם על ההסדר הכספי שהגיע עם יורשיו של ר' צדוק הכהן לגבי הספרים הרבים (כחמשת אלפים ספר) שבבית המדרש ועל שבע שנות שימושו את ר' צדוק הכהן. כן הוא הוסיף שני מאמרים בדברי תורה שהציע אותם בשעתו לפני ר' צדוק הכהן "והוטב בעיניו", "וגם את המאמר הזה שיבח ואמר לי בפיו הקדוש אשר גם הוא הוטב בעיניו".

מעתיק נוסף היה ר' יצחק מאיר דאזמאן מאפאלא מחסידי ר' צדוק, אשר העתיק את הספר **קומץ המנחה** (לובלין תרצ"ט). העתקתו של כתב יד זה מאירה זוית אחרת של הבאתם לדפוס של ספרי ר' צדוק. שכן, בעוד שמאז תחילת מפעל הדפסת הספרים, היתה אבן הנגף המרכזית בעיית המימון, הרי שסביב ספר זה סבורים היו אנשי העיר יוזעפף

⁹ ויצויינו מהדירים מאוחרים שהשלימו את הציטוטים המקוטעים, ובכללם מורי חותני ז"ל במהדורת **צדקת הצדיק המלא**.

¹⁰ בצד זה הוקם "ועד קרן הדפוס" שדאג למימון ההוצאה לאור. הוצאת הספר נעשתה בשיטת המנויים המשלמים מראש מחזיר הספר ("פרענומעראנטין"), ובסוף הספר מופיעה רשימה בת אלפי שמות מערים שונות על פי סדר א-ב ובראשן העיר לובלין, שמספר המנויים בה היה גדול מן השאר.

¹¹ הקדמת **דברי סופרים**, לובלין תרע"ג.

שתוכל הוצאתו לאור של הספר להביא להם כספים נדרשים לבנין בית מדרש לתלמוד תורה בעיר.

במהדורות מאוחרות לא נמסר כיצד הגיע כתב היד לידי המעתיק (בהקדמת המלבה"ד מצויין רק "האינדא אתא לידן את החיבור הקדוש ספר **קומץ המנחה** מרבינו הקדוש"). ואולם במהדורה המקורית לובלין תרצ"ט מובאת הקדמתו של ר' שמואל שפאראן "מילידי לובלין... חבר לועד בנין בית תלמוד תורה דפה עיר יוזעפף". בהקדמה זו מספר ר' שמואל שפאראן כי שימש בשעתו חבר בועד "קרן הדפוס" שבעירו לובלין ("זכיתי להתדבק ולישב בחבורה של מצוה, בין הני רבנן המפורסמים חסידים ואנשי מעשה שהיו מסתופפים בצל כבוד קדושת מרן רבינו צדוק הכהן זצלה"ה, ועד "קרן הדפוס" בלובלין, להיות נמנה עמהם בעצת ה', נטפל לעושי מצות ה' באמונה להשתדל יחד בצוותא חדא להזריח על פני תבל כתיבי קודש דרבינו הקדוש").

ר' שמואל שפאראן היה שותף להדפסת הספר **פרי צדיק במדבר דברים**, ולהשלמת סדרת ספרי **פרי צדיק** ועזו היה חפצו להמשיך ולפעול בהוצאת ספרי ר' צדוק, ואולם משעה שעזב את עירו לובלין "ונתרחקתי נדוד מדיבוק חבירים יחד ריעים האהובים ועד "קרן הדפוס" בלובלין, ואנכי לבדי אין ידי משגת להוצאה רבה כזו".

הוא ניסה לשדל את אנשי העיר יוזעפף ("ואומר: מה לך גרדם, קום קרא בציבורא לאנשי עירנו דפה") עד כמה חשובה היא הדפסת ספר זה - "להגיש ולהקריב על מזבח הדפוס את **קומץ המנחה** מן הכהן הגדול. ומאוד הוטב בעיניהם הדבר הזה". ההסכם שהושג קבע כי "נתתי להם הכל במתנה עולמית את הספר ואת הזכות חנם בלא כסף, רק בתנאי זה שהדמים החוזרים מפדיון הספרים הנ"ל נקח ממנו לבנין בית ה'...".

סופו של דבר, שלא זה בלבד שלא זיכה הספר אותם בתזרים מזומנים, אלא שהוא אף הפך לנטל נוסף עליהם, מלבד הדאגה הראשונית להקמת בית התלמוד תורה.

ובין מעתיקי שמועה יצויין שמו של ר' דוד אלטר מלובלין, ולא נותר מההעתקתו אלא שני קונטרסים **זכרון לראשונים ושמות בארץ**, אותם שלח לאחיו בארץ ישראל, וכך ניצלו מן האש שאחזה ביהודי אירופה (ובכללם, אף המעתיק ר' דוד) ובספריהם.

ויצויין שמו של ר' מיכאל מוקוטובסקי, אשר העתיק מכתבי ר' צדוק את המאמרים החסרים במהדורת **צדקת הצדיק** לובלין תרס"ב. מאותה העתקה שב בנו ר' אברהם אליהו כי טוב והוציא את **צדקת הצדיק המלא**, ירושלים תשכ"ח.

ראש למעתיקי שמועה

אכן, ללא ספק, מעתיקי הכתבים המרכזי ביותר, הינו ר' שלמה גבריאל (מרגליות) רוזנטל¹², ותרומתו להפצת שמועותיו של ר' צדוק הינה לאין ערוך¹³. בשנת תרע"א הוא העתיק את הספר **דובר צדק**, ונעזר במו"לים ר' ישראל פרידוואלד ור' דוד שטיינבורג, ומשם והלאה עשה רבות בהעתקת ספרי ר' צדוק.

לא קלה היתה מלאכתם של מעתיקי כתביו של ר' צדוק. ור' שלמה גבריאל רוזנטל, כמעתיקי המרכזי של הכתבים, התנסה במכלול קשיים בעבודתו זו.

ראש וראשית, עצם ההעתקה לא היתה קלה. כתב היד היה ישן, ויש שהיה זה כתב יד מלפני כמאה שנים, וכתוב בכתב זעיר ביותר, וכדברי ר' שלמה גבריאל רוזנטל: "מחמת דקות ויושנו של של הכתי"ק עברתי עוד הפעם על פני הכתי"ק בצירוף הקרעקטין"¹⁴; "שהכתב ישן נושן ודקה מן הדקה"¹⁵; "וגם מרוב יושן ודקות הכתב טעיתי חלילה איזה פעם באיזה תיבה (אם כי תלי"ת מועטים המה)"¹⁶.

מצבם של כתבי היד שהותר ר' צדוק מתואר גם בפי ר' אברהם אליהו פיינגולד, המתאר את קשיי ההעתקה שניצבו בפני המעתיק ר' ליבלי פיליווער: "עבודה רבה היתה לו בזה... לפעמים מחמת יושן הכתב וכתביבה הזקה מאוד כטיפי הזבוב נשתנו האותיות מכ' לנ', מב' לכ' וכדומה אשר נצרך לזה לעמוק בגוף הענין לקלוע אל המטרה בתוכן כוונתו הקדושה העמוקה מאוד"¹⁷.

הקושי בפיענוח כתב היד של ר' צדוק שעמד בפני המעתיקים נבע לא רק ממצב כתב היד, אלא אף ובעיקר בשל הכתיבה המתומצתת עד מאוד המאפיינת את כתבי ר' צדוק, ביטוי לכך בין השאר הוא ריבויים של ראשי תיבות אותם היו המעתיקים צריכים לפענח, מהם ראשי תיבות לא שגורים. קושי זה הניצב בפני המעתיק מתואר בפי עורכו של שו"ת **תפארת צב"י** ר' אברהם אליהו פיינגולד: "אם אמנם כתביו [=של ר' צדוק] הרבים

¹² למותר לציין את חוסר השחר לדברים שנכתבו באחד המחקרים: "אין אנו יודעים אפילו אם היה זה שמו של האיש, או שמא השתמש בפסבדונים...". י' דן, **הסיפור החסידי**, ירושלים 1975, עמ' 237.

¹³ מקצת מדמותו וממפעליו בחסידות תוארו בהקשר לסיפורת החסידית. וראה בספר **שלמה גבריאל רוזנטל. התגלות הצדיקים. תפארת צדיקים**. כרמל ירושלים תשנ"ו. אכן למרבה הפלא, לא צוין שם מפעלו הספרותי הגדול בדמות העתקת כתבי ר' צדוק הנהו. ומה עוד שכפתח המבוא נאמר: "שלמה גבריאל רוזנטל לא זכה בחקר הסיפור החסידי לתשומת הלב הראויה".

¹⁴ הקדמת **תקנת השבין**, פיעטרקוב תרפ"ו.

¹⁵ הקדמת **שיחת מלאכי השרת**, לובלין תרפ"ז.

¹⁶ הקדמת **אור זרוע לצדיק**, לובלין תרפ"ט.

¹⁷ הקדמת שו"ת **תפארת צב"י**, בילגוריא תרס"ט.

והעצומים אשר נכתבו בכ"ק הם למאוד בקיצור ובכתיבה דקה מאוד ובראשי תיבות, אשר לזה צריך הרבה יגיעה להעתיקה על נכון¹⁸.

קושי נוסף שניצב בפני המעתיקים היה הצורך לדיוק מירבי בהעתקה, ולו על מנת להזים טענות כי אין ההעתקה מדוייקת. הנה מתוך דברי ר' שלמה גבריאל רוזנטל במובלע עולה קיומן של השגות על שינויים הנעשים בכתיב היד של ר' צדוק בידי המביאים אותם לדפוס, ואשר אותן מכחיש בתוקף ר' שלמה גבריאל רוזנטל ("הגני מודיע בזה נאמנה שח"ו לא שנית כלל אף כחוט השערה מכפי אשר היה כתוב בעצם הכתב יד קודש... לא הוספנו בו חלילה שום דבר חוץ מאיזה מראי מקומות¹⁹").

ההקפדה על נאמנות למקור שבכתב היד הביאה את המעתיק שלא לשנות, אף במקום בו מתבקשים שינויים, שכן המעתיק מציין עוד כי ההפניות למספרי הדפים שבגוף הדברים הן משל ר' צדוק, ואף שכוונתו היתה למספרי הדפים שבכתב היד, ואין הן מפנות לספר המודפס, הוא שאירן כמות שהן ("וגם שנמצא כמה פעמים מצוין בפנים על דפין מהספר, הכוונה על הדפין מהכתב יד קדשו שציין רבינו הקדוש זצוקללה"ה בעצמו שמחזיק מ"ה דפין. ולא רציתי לשנות חס ושלום כלל²⁰").

כביטוי לנאמנות למקור הנעתק, לבלי לשנות כלל, מציין ר' שלמה גבריאל²¹ לקבוצת דפים, בספר **דובר צדק** המכילה ביאורי פסוקי ספר משלי, שכבר ראתה אור בסוף פרי **צדיק** חלק ב, ואולם הוא נמנע מלהשמיטם משום שהדברים היו כתובים לפניו בכתב היד הזה ("משום שהיו כתובים בעצם כתב יד קדשו בהספר הקדוש הזה לא רצינו להשמיטם חס ושלום... ולא רציתי לשנות ח"ו כלל כי מי ירהב עוז בנפשו לגעת ידו בקדשי קדשים זי"ע ועכי"א²²").

קושי אחר היה עצם השגת כתיב ר' צדוק. החל מספרו הראשון, **דובר צדק** בשנת תרע"א, ניטל על ר' שלמה גבריאל רוזנטל לתור אחר כתיב היד של ר' צדוק ולבור דרכים כיצד להשיגם. הנה כך מודה הוא למיטיבו הראשונים: "אזכור לטוב את ידידי האברך המופלג החו"ב החסיד ה"ר שמעון וויזענבערג נ"י מלובלין, שהשתדל בזה שיבוא הספה"ק הזה לידי²³".

הקושי להשגת כתיב היד של ר' צדוק נבע בעיקר בשל "ההתנפלות" על כתיב היד של ר' צדוק ו"החטיפה" בידי אנשים שונים שפעלו מנימוקים שונים. כך ארע שרבים מן

¹⁸ שם שם.

¹⁹ הקדמת **דובר צדק**, פיעטרקוב תרע"א.

²⁰ שם שם.

²¹ שם שם.

²² שם שם.

²³ הקדמת **דובר צדק**, פיעטרקוב תרע"א.

הכתבים התפזרו בין ידיים רבות. מאוחר יותר הוקם ועד שתפקידו היה בראש ובראשונה לאסוף אליו את כל כתבי היד, ולאחר מכן לפקח על ההבאה לדפוס של הכתבים. ואולם השגתם של כתבי יד "מוחזקים" היתה משימה לא קלה עבור המעתיקים, אף שנים רבות לאחר פטירת ר' צדוק.

הנה כי כך מתייחס ר' שלמה גבריאל רוזנטל לעובדה שהספר **אור זרוע לצדיק**²⁴ מורכב מקונטרסים קצרים שאין זיקה בינם, בעוד שכתבי יד גדולים ומגובשים עדיין לא ראו אור: "אולם ישאל השואל: מה לך כי הבאת מנחה לד' ולישראל מאיזה קובצים קטנים קטני הכמות רבי האיכות מהכתי"ק הלא יש ויש עוד בכתי"ק רבינו הכהן הגדול זי"ע הרבה קובצים גדולים פרי קודש הלולים בכל מקצוע שבתורה?" בהסבר הניתן לשאלה זו מועלה מצבם של כתבי היד של ר' צדוק הכהן, שנתפסו בידי אנשים שונים ("כל יקר ראתה עיני בכתי"ק של רבינו זי"ע אבל לדאבוני ולדאבון לב כל ישראל נפלו הכתי"ק האלו תחת ידי אדונים קשים"²⁵).

אין ר' שלמה גבריאל רוזנטל מציינם בשמם ("לא אכנה שם לא להם ולא המונם"), ואולם הוא מאשים בהטיות שונות ובמניעים ("ולאלה האדונים, לא יחסר להם אמתלאות שונים, אף כי להרבות גאונם, או בכדי למלאות גרונם, הם סותרים ולא בונים"), שבודאי אינם לרצונו של ר' צדוק הכהן ("לעשות רצון רבינו זי"ע אינם חשים").

אותם אנשים אינם מוציאים את כתבי היד מרשותם ("ומועלים ידיהם בקדשי קדשים, להיות תמיד הכתי"ק סגורים בתיבותיהם בין הקרשים"), ואינם מאפשרים את הדפסתם ("ומונעים בר מבני ישראל אשר אותם ידרשום, ללמוד תורת איש אלקים חכם חרשים"), תוך הזנחתם של הכתבים שעלולים במצבם הנוכחי להיפגע ("ומחמת ערפיהם הקשים, לא יפול בהם חששים, אולי ח"ו יהי' למאכל להרקב ולהעשים").

גם השגתם של קבוצת הקונטרסים הללו שבספר **אור זרוע לצדיק** עלתה לו במאמצים מרובים ("וסהדי במרומים כי גם זה המעט הכמות ורב האיכות באף עמדה לי הן בהשג ידי אותם והן בהעתקתי והוצאתם האורה").

בכלל גורלם של כתבי היד היה לא רק נפילה בידי אנשים בעלי אינטרסים שונים, אף בידי הצנזורה נפלו מכתבי היד, ולא קל היה להוציאם משם. כזה היה גורלו של הספר **פוקד עקרים**, עליו מספר ר' שלמה גבריאל רוזנטל: "זה הרבה שנים שהי' מונח בפה

²⁴ הקדמת אור זרוע לצדיק, לובלין תרפ"ט.

²⁵ שם שם. אותם "אדונים קשים" זוכים לכינוי חריף מזה בפי מו"ל מוקדם יותר, ר' אברהם אליהו פיינגולד מוציאו לאור של שו"ת **תפארת צב"י**, בילגוריא תרס"ט, המתאר את מצב כתבי היד: "הרבה שלטו בו ידי שודדים", הקדמה שם.

ווארשא אצל הצענוזי²⁶, ובלא להסביר מדוע דווקא ספר זה עוכב בידי הצנזור. עוד מוסיף ר' שלמה גבריאל רוזנטל כי "באורח פלא הובא לידי, בטח היתה זאת בזכות רבינו הקדוש המחבר זי"ע²⁷", בלא לפרש כיצד היה הדבר.

הדרך הישירה להשגת כתבי יד להעתקה, היתה באמצעות ר' יוסף מנחם הכהן, בנו חורגו של ר' צדוק הכהן, הממונה הישיר על הכתבים. הכתבים שנלקחו הוחזרו אליו, והוא זה שהפקיד את כתב היד להעתקה. וכך מספר ר' שלמה גבריאל רוזנטל: "והנני להחזיק טובה לידידינו הרה"ג חו"ב חסידא ופרישא בנש"ק כקש"ת ר' יוסף הכהן שליט"א ראב"ד דק"ק לובלין הנקרא שם הרב דוויסאקע, בן חורגו של רבינו הקדוש הכהן הגדול המחבר זי"ע, אשר אצלו הי' טמון וגנוז הכתי"ק הזה אשר מסר לו ידידינו הרה"ח ר' יצחק מאיר נ"י מעיר חמעלניק בן הרה"ג חו"פ בנש"ק הר' משה שליט"א אבד"ק טשמעלוו מקרובי וגידולי הקדש של רבינו הק' המחבר זי"ע. והרה"ג מהרי"ך שליט"א הנ"ל מסרו לידי²⁸".

ולאחר פטירתו של ר' יוסף מנחם הכהן, הועברה האחריות על כתבי היד לידי "ועד קרן הדפוס", והוא זה שקבע את מסירת כתבי היד להעתקה ולהוצאתם לאור²⁹.

הצורך להיות קרוב למקומם של כתבי ר' צדוק ולמקומו של ה"ועד המפקח" בלובלין, הביא ככל הנראה את ר' שלמה גבריאל רוזנטל לעבור מוארשה ללובלין. וכך בשער הספר **שיחת מלאכי השרת**, בשנת תרפ"ז, הוא מודיע כי הוא עתה גר בלובלין.

קושי אחר שניצב לפני המעתיק היה הצורך לקטוע את רצף הדברים של ר' צדוק ולחלקם לפיסקאות. כך מתנצל ר' שלמה גבריאל רוזנטל: "הנני מודיע בזה נאמנה כי אני לא עשיתי בו מאומה, רק מה שחלקתיו למאמרים מופסקים, בכדי שיהא ריוח להתבונן בו"³⁰. וטעמו עמו: "אך זה עבודתי בקודש, כי רבינו הקדוש המחבר זי"ע מצד גודל אורו והשפעתו בתוה"ק היה אצלו מאמר קדוש ארוך הכמות והאיכות למלתא זוטרתא וכתבו ביחד בלי נתינת ריוח כלל. ואנכי מצד המקבלים השפעתו הקדושה בכדי ליתן ריוח להתבונן בו חלקתי כל מאמר ארוך ונתחתי את העולה כולה כליל לגבוה סלקא לכמה נתחים"³¹. ויש שגם נוספה לחלוקה לפיסקאות גם סימוני אותיות, כמו בספר **משיב צדק**:

²⁶ הקדמת פוקד עקרים, פיעטרקוב תרפ"ב.

²⁷ שם שם.

²⁸ הקדמת תקנת השבין, פיעטרקוב תרפ"ו.

²⁹ ראה הקדמה לקומץ המנחה, לובלין תרצ"ט, בו נמסר על הסכם שנחתם בין ה"ועד" לבין אנשי העיר יזועפף, ובו נקבע שכתב היד יימסר להם להעתקה ולהוצאתו לאור, ובלבד שכל התמורה ממכירת הספר תוקדש לבנין בית המדרש לתלמוד תורה בעיר, ואין הספר נחלתו הפרטית של אדם מסויים בעיר (לשם כך, באה רשימה ארוכה של תושבי העיר, להם כציבור נמסר כתב היד).

³⁰ שם שם.

³¹ הקדמת שיחת מלאכי השרת, לובלין תרפ"ז.

"והנני מודיע בזה באמנה כי תלי"ת העתקתי הכל אות באות מעצם כתב ידי קדשו בלי שום שינוי כלל חלילה, אך למען שיהא נקל להקורא לקרות בו חלקתי אותו לאותיות למען יהא רוח בין הפרקים להתבונן בו"³².

מלבד זאת, ניטל על המעתיק להוסיף על כתב היד הנעתק הן מלים חסרות בעליל, והן מראה מקום מתבקש. ואולם תוספות אלה סומנו באופן שיוזוהו כתוספות המעתיק ולא כמי שנכתבו במקור, וכדברי ר' שלמה גבריאל רוזנטל: "גם כמה פעמים שנחסר מאת קלמוסו הקדושה איזה תיבה כתבתיו והקפתיו בשני חצאי עגולים, וכן איזה מראה מקומות שציינתי הקפתים בחצאי עגולים, שלא לערב חול בקודש. אבל כל מה שמוקף בחצאי מרובעים הכל מאת רבינו הקדוש המחבר זי"ע בעצמו"³³.

קושי אחר שניצב בפני המעתיק הינו מקוטעותם של הכתבים. אכן, יש כתבים אותם פתח וסיים ר' צדוק, ועליהם חותם המעתיק ר' שלמה גבריאל רוזנטל: "סליק כתב יד קודשו"³⁴, ואולם כתבים רבים נקטעו באמצעם, ואלה מסומנים על ידי המעתיק ב"עד כאן מכת"ק" להוראה שהדברים לא הושלמו³⁵, ופעמים אף נותרה מיותמת האות המסמנת פתיחתו של סעיף חדש, ולא בא אחריה דבר³⁶. וכמעתיק נאמן, מוסר גם ר' שלמה גבריאל רוזנטל את גודל כתב היד ממנו הועתקו הדברים, דוגמת: "עד כאן מצאתי מכת"ק בשני דפים קטנים שמינית הבוגין"³⁷.

ככל הנראה, בשעה שכתב ר' צדוק היה לנגד עיניו גם דברים שעתיד הוא לכותבם, ויש שהוא גם מפנה אליהם. דרכו של ר' צדוק היתה להניח מקום ריק בגליון הנכתב לפניו בנושא מסויים, ככל הנראה כיון שהועיד אותו לכתיבה מוגדרת בעתיד. בכל מקום שכזה, ר' שלמה גבריאל רוזנטל מתאר את גודלו של המקום שנשאר ריק.

דוגמא לדבר, בשעת כתיבת **שיחת מלאכי השרת** כוונת ר' צדוק היתה לכתוב את הקונטרס הבא, **שיחת שדים**, ודברים מסויימים הוא מפנה ב**שיחת מלאכי השרת** לקונטרס הבא ("וביאור דבר זה יתבאר אי"ה באורך בקונטרס **שיחת שדים** אשר לי"³⁸).

מדברי המעתיק שבסוף הספר עולה כי כתיבת הספר נקטע מטעם לא ידוע, אף שככל הנראה התעתד ר' צדוק להמשיך בכתיבת הדברים, והותיר לשם כך מקום במחברותיו ("עד כאן העתקתי מהנמצא כתוב בכת"ק של רבינו הקדוש מאור הגולה המחבר זי"ע בכרך קטן

³² הקדמת **משיב צדק**, פיעטרקוב תרפ"א.

³³ הקדמת **שיחת מלאכי השרת**, לובלין תרפ"ז.

³⁴ כדוגמת קונטרס אל"ף רבתי ואל"ף זעירא, בתוך אור זרוע לצדיק.

³⁵ כדוגמת הקונטרס **בשם השם**, בתוך אור זרוע לצדיק.

³⁶ כדוגמת הקונטרס **שימושי אותות א"ב** בתוך אור זרוע לצדיק.

³⁷ בסוף הקונטרס **חידושים על הש"ס ועין יעקב**, בתוך **ברושי צדקה**.

³⁸ **שיחת מלאכי השרת**, לג, ב.

משמינית בוגין מחזיק ט"ז דפים ורבע מהדף הי"ז. ומסבה כמוסה בלתי נודעה לנו לא כתב עוד בזה. ואחרי זה יש בהכרח הזה י"ד דפים חלק אשר כנראה הי' מוכנים להתמלאות מכת"ק, אבל כנראה לא הי' העולם כדאי להשתמש באורו הבהיר. ואחרי זה שוב יש ד' דפים כתובים בכת"ק בכרך הזה מענין הספר הקדוש הנוכחי כאשר אעתיקם בעזה"ת).

יש שאין כתב היד המקורי נמצא לפני ר' שלמה גבריאל רוזנטל, והוא מעתיק כתב מועתק על ידי אדם אחר, ויש שאף אין זהותו של הכותב ידועה בוודאות אלא הינה משוערת. כזה הוא כתב היד של הספר **פוקד עקרים**, אשר ביחס אליו מעיד ר' שלמה גבריאל רוזנטל: "וכפי הנשמע ומפורסם הוא העתקת הרה"ג החסיד המפורסם ר' יעקלי זצ"ל האבד"ק פאטשנאון, אשר נתגדל מילדותו אצל רבינו הקדוש והי' אהוב אצלו כבן כידוע ומפורסם לרבים. והוא הי' בן הרה"ג החסיד המפורסם ר' משה שליט"א האבד"ק טשמעלוב, אשר גם הוא נתגדל אצל רבינו הקדוש המחבר זי"ע"³⁹. עדות זו על קירבה כה הדוקה של המעתיק הראשון לר' צדוק אמורה להוות ראיה שאף שלפני ר' שלמה גבריאל רוזנטל לא היתה אלא העתקה, עם זאת הריהי מוסמכת לחלוטין.

כיוצא בדבר, אף העתקתו של הספר **לבושי צדקה** הינה אמנם מבוססת על העתקה קודמת ולא על גוף כתב היד המקורי, ואולם אף בזה עומדת לראיה לנאמנות ההעתקה, קירבתו המיוחדת של המעתיק הראשון, כדברי ר' שלמה גבריאל: "אמנם הסה"ק הזה לא זכיתי לראותו בכת"ק, אך העתקת ידיד נפשי ולבבי הרה"ח החרף יר"א כש"ת ר' שמואל צבי זיגעלוואקס שיחי' הנקרא פה לובלין בשם ר' שמואל גבאי, אשר הוא עוד בימי עלומיו זכה להעתיק כמה כתי"ק אצל רבינו הקדוש הכהן המחבר זי"ע על פי פקודתו הקדושה וחזקה לחבר כו"⁴⁰.

ומכלל דבריו אלה אנו גם נלמדים ידיעה מעניינת, שכותבי תולדותיו של ר' צדוק הכהן לא עמדו עליה. והיא, שר' צדוק עצמו - הגם שחתם והסתיר בימי חייו את כתביו - ציוה על בן ביתו זה, ר' שמואל צבי זיגעלוואקס, שיעתיק מכתביו ("על פי פקודתו הקדושה"). לא העתקה עיוורת עשה ר' שלמה גבריאל רוזנטל בכתבים אותם העתיק, אלא שבעת שהעתיק כתב יד כלשהו, היה הוא גם קובע לו לימוד באותו כתב יד, ופעמים גם עם תלמיד. כך עשה תוך העתקתו את הספר **לבושי צדקה**, כפי שהוא מספר: "והרימותי בחור מעם להיותו חשוב וחביב עלי מאוד קבעתי לו ברכה ומדור לעצמו, הי' אהובי תלמידי הבחור המופלג יר"א כמר משה ליפשיץ שיחי' אשר אתו יחד למדתי בכת"ק הזה"⁴¹. לימוד משותף זה גם הניב ברכה כפולה: רוחנית - "ועל ידו נעזרתי להגייה באיזה

³⁹ הקדמת **פוקד עקרים**, פיעטרקוב תרפ"ב.

⁴⁰ הקדמת **לבושי צדקה**, לובלין תרפ"ט.

⁴¹ שם שם.

מקומות", וחומרית – "ולא עוד אלא שגם הוויל זהב מכיסו על הוצאת הספר הקדוש הזה לאור עולם".

לסיוע כפול שכזה, רוחני וחומרי גם יחד, זוכה ר' שלמה גבריאל רוזנטל גם בהעתקתו של כתב יד אחר, כפי שהוא מוסר: "ואברך גם את ידידינו ש"ב הגביר התורני החסיד ר' שלום נ"י בן הגביר התורני החסיד המפורסם ר' צבי זאב הנקרא ר' וואלף קראטקע מווארשא, אשר מלבד הוזלת כספו על כל הוצאת הספר הקדוש, עוד ה"ל לי לסיוע בעבר יחד עמי את הכתי"ק וה"ל לי לאחיעזר בעשיית לוח התיקון"⁴².

ויש בכלל עבודתו של המעתיק גם מתן שם לספרו של ר' צדוק. שכן, יש ספרים שר' צדוק עצמו הכתירם בשם, אך יש ספרים שהמעתיק הוא שהציב להם את שמם, דוגמת השם **אור זרוע לצדיק**, את הטעם לשם זה מביא ר' שלמה גבריאל רוזנטל⁴³ את הסברו של שותפו להוצאה ר' אליעזר צבי ציגעלמאן שהוא על שם הכתוב "ולכל בני ישראל היה אור במושבותם" (שמות י, כג) והרי הקונטרס הראשון שבספר עוסק בגלות מצרים. ואילו הסברו של ר' שלמה גבריאל רוזנטל הוא על שם האור הגנוז לצדיקים המצוי בתורה.

ויש שהמו"ל הציב מגייהם שתפקידם היה לבדוק את טיב ההעתקה של ר' שלמה גבריאל רוזנטל, והם מוצאים דברים הנראים להם כשגויים, ומתקנים את ההעתקה תוך סימון ההגהה, כאשר מודיע המו"ל של **ספר הזכרונות**: "לא שנינו בו ח"ו אף כחוט השערה, רק נעתק הכל אות באות מגוף הכתי"ק ע"י הרבני המופלג מו"ה שלמה גבריאל נ"י ראזענטהאל ואח"כ הוגה עוה"פ בדיוק ע"י אנשים מופלגי תורה אשר הסתופפו בצל הקודש של רבינו מרן הגאון"ק זצוק"ל ושותים בצמא דבריו הקדושים, ופעמים מועטים ה"ל נראה בעיניהם מההכרח להגיה מה והקיפו את ההגה"ה בתוך שני חצאי מוקף כזה" ()⁴⁴.

כיוצא בדבר, נהג ר' ליבלי פיליווער, מעתיק שו"ת תפארת צב"י אשר שלח במו ידיו את העתקתו למגיה, כיון שלא רצה לסמוך בלעדית על העתקתו, כדברי העורך ר' אברהם אליהו פיינגולד: "דבר גדול עשה הישיש הנ"ל [=ר' ליבלי פיליווער], אולם עם כל זאת מחמת זקנותו ותשות כחו, שלח אלי הרבה מכתבי קודש הנ"ל להגיהם ולעשותם כסולת נקיה, כאשר לבית הדפוס ראוי"⁴⁵.

ברם, מה שמניע את מפעלו הקשה של המעתיק המסור היא תחושת השליחות הקדושה אותה הוא ממלא, דבר שהוא רואה בו זכות שניתנה לו בזכות אבותיו, וכדבריו: "אודה

⁴² הקדמת **תקנת השבין**, פיעטרוקוב תרפ"ו.

⁴³ הקדמה שניה לאור **זרוע לצדיק**, לובלין תרפ"ט.

⁴⁴ הקדמת **ספר הזכרונות**, ווארשא תרפ"ט.

⁴⁵ הקדמת שו"ת **תפארת צב"י**, בילגוריא תרס"ט.

לד' על חסדו הגדול שגמלני בזכות אבותי הקדושים נבג"מ זי"ע להיות נטפל לקודש קדשים להעתיק ולהביא לבית הדפוס זה הרבה שנים כמה ספרי קודש מקדושת מרן רבן של כל בני הגולה יחיד הדור ופלאו נזר תפארת ישראל אדמו"ר הכהן זצוקלה"ה זי"ע ועכ"א מלובלין⁴⁶.

שליחות זו נבעה בין השאר מתוך הידיעה כי בכך ממלא הוא את רצונו של ר' צדוק הכהן. שכן כך הוא כותב על רצונו זה של ר' צדוק, עם שהוא מבליע את אי הבנתו מדוע בחייו חתם ר' צדוק את כתביו מפני כול, ואילו לפני פטירתו ביקש להוציאם לאור עולם: "ושמעתי מאת הרה"ג שליט"א מטשמעלעוו שרבינו הק' המחבר זי"ע קודם עלותו השמימה רמז תמיד בפה קדשו שיעשה טובה בהאי עלמא ובעולם העליון לכל מי שישתדל בהדפסת כתי"ק לאחר סילוקו השמימה. כי בעוד רבינו בחיים חיותו, היו כל כתבי כתי"ק שלו גנוזים וחתומים אתו בחותמו של כהן הגדול, לא שזפתם עין מעולם, ומי יבא בסודו. אמנם כן היה חפץ קדשו שלאחר סילוקו יוציאום כולם האורה ויתרבה הדעת ויתקרב הגאולה במהרה בימינו, אמן"⁴⁷.

וגמול לעבודתו הקשה היא הרשימה המסכמת של ספרים שראו אור בזכות העתקתו: "ואלה המה סה"ק דובר צדק וסה"ק מחשבות חרוץ וסה"ק דברי סופרים וסה"ק הזכרונות וסה"ק ליקוטי מאמרים וסה"ק פוקד עקרים וסה"ק משיב צדק עם פלפוליו הק' לבר מצוה שלו ועתה הסה"ק שיחת מלאכי השרת"⁴⁸.

ובספר הבא אחריו, במלאת עשרה ספרים מועתקים על ידו, הוא שב ומונה אותם: "אודה לד' על חלקי וגורלי שנפלה לי בנעימים בזכות אבותי הקדושים זצלה"ה נבג"מ להיות נטפל לקדשי קדשים להעתיק ולסדר ולהגיה ולהוציא לאור עולם זה הרבה שנים את כמה מכתבי"ק של אדמו"ר מאורן של כל בית ישראל הכהן הגדול והקדוש מלובלין זיע"א ועכ"א. הלא המה סה"ק דובר צדק, מחשבות חרוץ, דברי סופרים, ספר הזכרונות, ליקוטי מאמרים, משיב צדק, פוקד עקרים, שיחת מלאכי שרת, אור זרוע לצדיק, וזה ספר העשירי קודש לה' לבושי צדקה"⁴⁹.

⁴⁶ הקדמה לשיחת מלאכי השרת, לובלין תרפ"ז.

⁴⁷ הקדמת תקנת השבין, פיעטרקוב תרפ"ו. וכיוצא בדבר מוסר ר' מרדכי מרדכי שפידבוים המו"ל של אוצר המלך המצטט את אביו ש"רבינו הקדוש המחבר הכהן זי"ע הזכיר סמוך להסתלקותו את הבטחתו של האי אריא דבי עילאי הגאון מהרא"ל מפלאצק זי"ע שהבטיח לכל מוציאים לאור את ספה"ק שימליץ טוב בעדם, ואמר רבינו זצ"ל בזה"ל: 'הנה הוא ז"ל הבטיח וגם קיים, ואני...' ובזה הפסיק דיבורו הק' כדרכו בקדש להסתיר עצמו כנוודע".

⁴⁸ שם שם.

⁴⁹ הקדמת לבושי צדקה, לובלין תרפ"ט.

מוסרי שמועה בספריהם

מכלל מעתיקי שמועה בספריהם היה ר' אברהם צבי מרגליות, תלמידו המובהק של ר' צדוק. הוא היה אחיו של ר' שלמה גבריאלי (מרגליות) רוזנטל מעתיקם הנאמן של כתבי ר' צדוק, ובנו של ר' מרדכי זאב מרגליות רבה של קאלביעל שהיה חבירו של ר' צדוק בבית המדרש שבאיזביצא, כתלמיד מובהק של ר' מרדכי יוסף מאיזביצא. לפני ר' צדוק היה ר' אברהם צבי יושב ראשונה, וקיבל ממנו רובי תורתו.

ר' אברהם צבי היה מסור בכל לבו לר' צדוק, ואף ר' צדוק סמך עליו בכול. ונמסר כי אחר פטירתו של ר' צדוק ביקשו התלמידים להכתירו כמנהיגם וכיורשו וממלא מקומו של ר' צדוק, שכן ידעו את יחסו המיוחד של ר' צדוק כלפיו. ואולם, הוא לא נעתר לבקשתם⁵⁰. וכמה שנים לאחר שנפטר ר' צדוק, בשנת תרס"ח, עלה ר' אברהם צבי לירושלים, והיה שם לאחד מגדולי התורה⁵¹, עד פטירתו בגיל חמישים ושנים, בשנת תרע"ב⁵².

בספרו קרן אורה מובאים מדברי ר' צדוק. הדברים באים בתוך מהלך הרצאת הדברים של ר' אברהם צבי, והריהם כאחד מאבני הבנין למאמריו. המשפט "שמעתי מפי קודשו אדמו"ר הכהן זצ"ל מלובלין" או "שמעתי ממר"ו הגאון הקדוש הכהן זצ"ל מלובלין" הינו פתיח לדברים אותם הוא משמיע בסילודין דקדושה ועליהם הוא בונה את דבריו. בין הדברים אנו מוצאים גם "שמעתי מפי קודשו אדמו"ר מהר"צ הכהן זצ"ל הכ"מ מלובלין"⁵³, והרי אלו דברים שנכתבו בשנה הראשונה שלאחר פטירת ר' צדוק, לאמר בשנת תרס"א (או בחודש אלול תר"ס). ויש גם בדבריו שהוא נושא ונותן מתוך דברי ר' צדוק הכהן בצדקת הצדיק⁵⁴.

יש מהשמועות המובאות בדרך קצרה, משפט בסלע, אמירה אחת טעונה, וממנה יוצא ר' אברהם צבי ומרחיב דברים ומפרש עניינים⁵⁵. ויש גם ובא בדבריו מאמר שלם מאת ר' צדוק⁵⁶.

ומפליא גאונותו של התלמיד המובהק, היאך הוא נוטל את דברי רבו ומטעימם לפניו, ומסביר עימם דברים. והדברים מרחיבים דעת.

⁵⁰ שם שם.

⁵¹ ראה שם עמ' שנה-שנו.

⁵² שם עמ' שנו.

⁵³ שם עמ' קנא.

⁵⁴ שם עמ' דש.

⁵⁵ שם עמ' שמג.

⁵⁶ שם עמ' ל-לא.

משמועות ר' צדוק הכהן

א.

[תמים" – השלמות המושלמת]

תיבת "תמים" מורה על שלימות היותר אפשרי, וכמו ששמעתי בשם ר' בונם מפשיסחא זי"ע דאותיות "תמים" הן תוכו כברו. דתי"ו – יש דגוש ורפה, ואות מ"ם – יש בה מ"ם סתומה, ואות יו"ד המילוי שלו הוא גם כן עשר, וכן המ"ם⁵⁷.

ב.

[שלש חינות כנגד שלושת אבות]

בסוטה (מז, א) איתא: שלש חינות הן, חן מקום על יושביו, חן אשה על בעלה, חן מקח על לוקחו. ושמעתי מאדמו"ר הכהן זצ"ל מלובלין בכל מקום שיש שלושה ענינים ביחד מרמז על השלשה אבות ועל הנהגת העולם הבאה מצדיהם.

וזה הוא שאמר "חן מקום על יושביו" – היינו כנגד אברהם אבינו, שכתוב אצלו "אל המקום אשר עמד" וכו', "אל המקום אשר אמר" וכו'. ביאור זה, כדאיתא במדרש רבה (ויצא פס"ח): הקב"ה מקומו של עולם וכו', וזה נעשה על ידי אברהם אבינו, כדאיתא במדרש רבה (חיי שרה פנ"ט): עד שלא הודעתי אותו לבריותיו "אלקי השמים", ועכשיו שהודעתי אותו לבריותיו – "אלקי הארץ". וזה היה על ידי מדת חסדו וטובו שהיה לה מרכבה.

השני, הוא "חן אשה על בעלה" – היינו כמו שנאמר "אשה יראת ה' היא תתהלל" וכו', וידוע דיראה בגימטריא גבורה, שהיא מדת יצחק.

השלישי, הוא "חן מקח על לוקחיו" – היינו כנגד יעקב, שכתוב בו "ויקן" וכו', ובפרק ו' דאבות (מ"י) איתא: אברהם קנין אחד וכו', ובמדרש תנחומא (תולדות סימן ד) איתא: אברהם נתעטר בזכות יעקב וכו' אמרו מלאכי השרת: רבונו של עולם, כמה רשעים עתידין לעמוד ממנו. אמר להם הקב"ה: בשביל יעקב וכו'. הרי מבואר דהקנין של אברהם לא היה אלא ביעקב שלא היה בו פסולת, ושייך בו לומר "חן מקח על לוקחו".

וכל אלו השלש חינות היו בעולם בשעת הבריאה, וכשאכל מהעץ הדעת ניטלו כולם. וזה שאמר: "וגרמה לו מיתה ושפכה את דמו וכו'" – ובזה נאבד ה"חן אשה על בעלה", שזה הוא כנגד גבורה דקדושה, ושפיכות דמים הוא מהגבורה דקליפה הנקראת "ועל חרבך תחיה".

וכן הא דאמר "היא טמאה חלתו של עולם" וכו' – זה הוא נגד "חן מקום על יושביו", והיינו דהאדם נברא בצלם אלוקים, ואם כן היה לו להשם יתברך מקום בעולם השפל

⁵⁷ שם עמ' כה.

הזה, ואחר שחטא איתא במדרש תנחומא בראשית (סימן ו) שחסר ממנו ששה דברים, ואחד מהם זיו פניו וכו' דכתיב וכו' – וזה הוא ה"חן של המקום".
 וכן הא דאמר "היא כבתה נרו של עולם" וכו' – הוא כנגד "חן מקח" וכו', והיינו כדאיתא בזוהר הקדוש (משפטים צו, ב): "וכי ימכור" – דא קודשא בריך הוא, "את בתו" – דא נשמתא, "לאמה" – למיהוי אמה משתעבדא בינייכו בהאי עלמא, במטי מינייכו וכו' תיפוק בת חורין נקיה וכו'. אבל אחר החטא, נאבד ממנו הנשמה, וכדאיתא בתיקוני זוהר (תיקון י'): וכד חב בר נש אסתליק מיניה נשמתא דאצילות, ולא אהדרת ליה וכו'. וכן היה החטא נוסף כדאיתא בפ"ה דאבות (מ"ד): עשרה דורות מאדם ועד נח וכו' שכל הדורות היו מכעיסין ובאין וכו' וכשבא נח לעולם הנקרא "זה ינחמנו וכו' מן האדמה אשר אררה ה'", היינו אשר החזיר העטרה ליושנה לחבר מדת המלכות עם שאר הספירות, דזה היה החטא של עץ הדעת, וכדאיתא בזוהר (בראשית לה, ב): מאן דנטיל ליה בלחודוי מיית וכו', וכמבואר בשערי אורה (ש"א יג, ב) עיין שם.
 ונח תקן זה, כדאיתא בזוהר הקדוש (כד, א) בד"ה ת"ש וכו' מאי דכתיב "ונח מצא חן בעיני ה'" – שמו גרם בהיפך אתוון חן וכו'. וזה שנזכר בפסוק "אלה תולדות נח" וכו' שלש פעמים "נח", היינו שבצדקותו החזיר השלש חינות למקומן. וזה שמתחיל המדרש בשלשה דברים הללו, להודיע דעל ידי החן של נח, כמו שנתבאר למעלה, נתקנו אלו השלשה דברים כמו קודם החטא⁵⁸.

ג.

[רוב חכמה ורוב כעס]

בנדרים איתא אלמלא לא חטאו ישראל לא ניתן להם אלא חמישה חומשי תורה וספר יהושע בלבד, מאי טעמא – "כי ברוב חכמה רוב כעס". ובילקוט הראובני איתא בשם ספר זר זהב על הפסוק "וירא העם כי בושש משה לרדת", רוצה לומר: רק כשש תורות ירד משה, דהיינו חמישה חומשי תורה וספר יהושע וכו'.

ושמעתי מאדמו"ר הכהן זצ"ל מלובלין על הגמרא זו, ד"הרוב חכמה" בא לתקן "הרוב כעס"⁵⁹.

⁵⁸ שם עמ' ל-לא

⁵⁹ שם, עמ' לב

ד.

[האש שבמטבע]

"ואעשך לגוי גדול". איתא במדרש רבה: יצא לו מוניטין, ומהו מוניטין שלו – זקן וזקנה מכאן, בחור ובתולה מכאן. וכן הוא בבבא קמא: ואיזהו מטבע של אברהם אבינו – זקן וזקנה וכו'.

...והיינו דכל מי שהיה אוכל ושותה אצל אברהם אבינו... ונתקרב לבו לדברי תורה ולקבלת עול מלכות שמים. כך היה גם כן לפעמים שקירב על ידי שנתן להם מטבע, וכעין שנותנים לתינוק ללמדו ספר.

[וכעין ששמעתי מפי קודשו אדמו"ר הכהן זצ"ל מלובלין על ענין "מטבע של אש" – דאפילו במטבע נמצא אש. עד כאן, ודפח"ח].

וזהו מה שאמרו ז"ל בבבא בתרא: כל הנוטל פרוטה מאיוב מתברך, רצה לומר שהיה מתברך בכל טוב⁶⁰.

ה.

["מטר" – תורה שבכתב, "טל" – תורה שבעל פה]

הנה שמעתי מאדמו"ר הכהן זצ"ל מלובלין על הפסוק "יערוף כמטר לקחי" רומז לתורה שבכתב, דהוא דבר הנראה לעינים, כעין מטר. "תזל כטל אמרתי" – רומז לתורה שבעל פה, דאינה ניכרת לעינים, רק שמגיע איזו הרגשה בלב מרצון השם יתברך, ודברי פי חכם חן.

ובזה יתפרש לנו בטוב "ערב וידעתם" וכו', והיינו כדאיתא בפרקי דר' אליעזר דביום היה לומד תורה שבכתב ובליילה תורה שבעל פה, וזה שאמר להם דעל ידי מתנת הבשר של ערב יבוא להם ידיעת השם יתברך בחינת תורה שבעל פה, ועל ידי מתנת הלחם של בוקר יגיע להם ענין הראיה בחינת התורה שבכתב הנראה לעינים⁶¹.

ו.

[החטאים - כשנים הסדורות]

איתא בסנהדרין (צב, ב) שהמתים שהחיה יחזקאל אמרו שירה זו: "ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל".

ביאר זה על פי מה ששמעתי ממר"ו הגאון הקדוש הכהן זצ"ל מלובלין על הפסוק "אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו", ואיתא בשבת (פט, ב): כשנים הללו שסדורות ובאות

⁶⁰ שם עמ' לה.

⁶¹ שם עמ' פה.

מששת ימי בראשית, ופירש על זה דעל ידי תשובה יברר השם יתברך לעתיד לבוא שכן היה מסדר לפניו שיהיה נהורא מגו חשוכא וזדונות נעשו כזכיות. עד כאן⁶².

ז.

[עיקר הגאולה היתה בליל שביעי של פסח]

"אהבת אותנו" – זה הוא כנגד חג השבועות.

ביאר זה כפי מה ששמעתי מפי קודשו אדמו"ר מהר"צ הכהן זצ"ל הכ"מ מלובלין, דאף על גב דהיציאה ממצרים היתה בליל א' של פסח, מכל מקום הגאולה שלימה לא היתה אלא בליל שביעי של פסח, כשנאבדו המצריים מן העולם, אזי נקלטו ישראל להשם יתברך. ועם כל זה, עיקר הקליטה לא היתה אלא בשבועות, דבליל שביעי של פסח היתה הקליטה מצד השם יתברך, ובשבועות היתה הקליטה מצד ישראל, היינו במה שביררו את עצמן בכל לילה וליילה מימי הספירה עד שזכו לקבלת התורה, ולפיכך מתורגם "עצרת" – כנישין, היינו שנתכנסו להשם יתברך בכל לבם. עד כאן⁶³.

והנה אף על גב דמצינו כמה פעמים דהשם יתברך ריחם על ישראל, מכל מקום ענין אהבה לא היה עד קבלת התורה, וכעין דאיתא בשבת (פח, ב) אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה חמדה גנוזה שגנוזה תתקע"ד דורות וכו' אתה מבקש ליתנה לבשר ודם וכו' מיד כל אחד ואחד נעשה לו אוהב וסמר לו דבר, עיין שם. ואם כן דהמלאכים נעשו לו אוהבים, מכל שכן דהשם יתברך נעשה לו אוהב, והוא הדין לכל ישראל שקבלוה, ולפיכך תיבת "אותנו" במספר קטן כ"ב, שרומז על כ"ב אותיות התורה, כלומר דהאהבה הוא על ידי התורה.

ח.

[שנות המלחמה בכוח]

כמו ששמעתי מפי קודשו אדמו"ר הכהן זצ"ל מלובלין על מאמר ז"ל (אבות סוף פ"ה): "בן עשרים לרדוף", היינו דמאז והלאה מוטל עליו לרדוף את היצר הרע בכל כוחו, ודברי פי חכם חן. כידוע מספרים הקדושים דמקודם זה אסור לסגף את עצמו, ואיתא התם "בן ששים לזקנה", היינו גם כן כדאיתא בזוהר הקדוש (קדושים פ"ז, ב): "מפני שיבה תקום" – אזהר ליה לבר נש עד לא יסתלק בסיבותא דיקים בקיומא טבא וכו' אבל לסוף יומיו לית שבהא ליה לבר נש וכו' עיין שם

⁶² שם עמ' קמו.

⁶³ שם עמ' קנא.

והואיל דבשנים הללו יש לו להאדם עיקר העבודה, לכן הגוף שלו יש לו יקרות גדול
הוא חמישים שקל הרומז לחמישים שערי בינה...⁶⁴.

ט.

[קריאת העונש כשלעצמה מכפרת]

כמו ששמעתי מאדמו"ר זצ"ל על הפסוק "ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו", ואיתא
בזוהר הקדוש (משפטים קכג, ב): "תשמרו" מיבעיא ליה, אלא תשמרו ודאי. מאי "אשר
אמרתי אליכם" - כלומר, דאגזימית לכוון על מימר פולחני, "תשמרו" - דלא ימטי עליכון
שום ביש".

ופירש על זה: שיהיה לכם די בהגיוזם לבד, ולא תצטרכו ללקות בפועל חס ושלום⁶⁵.
כוונתו ז"ל במה שהאדם קורא העונשין, ועל ידי זה עושה תשובה ומקבל עליו עול
מלכות שמים שלמה, הוא נצול מכל אלו.
ושמעתי מפי קודש מר"ן הקדוש הכהן זצ"ל מלובלין דהגיוזם לבד יהיה די להם במקום
העונש.

ונראה דזה גופא הוא מה שאיתא בזוהר (כי תשא קצ, ב): ואף על גב דאגזים וארים
רצועה אתאת אמא ואתקפת בדרועא ימינא וקם רצועה בקיומיה ולא נחית לתתא וכו'
דבעיטא חדא הוות תרוייהו איהי דאגזים וכו'⁶⁶.

י.

[הארית השבת מקריאת הפרשה]

ששמעתי מאדמו"ר הכהן זצ"ל מלובלין על הפסוק "עולת שבת בשבתו", היינו שבכל
שבת מופיע עלינו הארה מהקריאה שבזו הפרשה, וזה היה תקנת עזרא⁶⁷.

יא.

[חומרת חטא הברית הפוגם בטיפי המוח]

כפי מה ששמעתי מאדמו"ר הכהן זצ"ל מלובלין, שהחטא הגדול הזה גדול מכל החטאים
רחמנא ליצלן, מפני שפוגם בטיפין שבמוח, ובתיקוני זוהר איתא: חכמה מוחא וכו', הרי
דהפגם הוא בהשורש. עד כאן.

⁶⁴ שם עמ' קעא.

⁶⁵ שם עמ' קעב.

⁶⁶ שם עמ' קעב.

⁶⁷ שם עמ' קעב.

והנה ידוע מדברי הזוהר (אחרי סא, א) דמלכות נקראת חכמה זעירא, והיינו כדאיתא בזהר פנחס: אבא יסד ברתא, הלכך הפגם הזה אינו מניחו להיות נקבע דברי תורה בלבד. וכן הוא הכא דאחר שחטאו בשמירת הלשון באמרם "היש ה' בקרבנו וכו'" ובא עליהם עמלק, וכתוב "אשר קרך בדרך" וכו', היינו דמפגם ברית הלשון באו לפגם ברית המעור, ואחר כך עשו תשובה ונתחזק החיבור של יסוד ומלכות לאיתנו...⁶⁸.
 ---כפי מה ששמעתי מפי קודש אדמו"ר הקדוש הכהן זצ"ל מלובלין דלפיכך בא על חטא זה עונש חמור כל כך, משום דהפגם הוא בטיפין שבמות. עד כאן.
 והיינו כדאיתא בתיקוני זוהר (תיקון א) חכמא מוחא, דאיהי מחשבה עילאה, וכיון דהפגם הגיע לחכמה, נמצא דהפגם הוא בשורש...⁶⁹.

יב.

[חטא הברית הגורם לסילוק אור תורה]

איתא בספר **צדקת הצדיק** (סימן קעד) דעל ידי קלקול הזה נעלם מהאדם האור תורה חס ושלום, כמו שנאמר "אור זרוע לצדיק" דייקא עיין שם כמה ראיות לזה. וזה שהזהיר להם על שמירה זו דייקא, ואז תוכלו לעסוק בדברי תורה...⁷⁰

יג.

[ייחודו של ישראל ביכולת ההיפוך וההשתנות]

ושמעתי בשם הרבי ר' בונם זצוק"ל על הפסוק "לא תעשה כן לה' אלקיך", היינו דלעבוד השם יתברך אי אפשר לעשות בדרך אחד כמו לשון "כן", אלא לפעמים באופן זה ולפעמים באופן אחר, ולבקש תחבולות נגד המסית הידוע.
 ולפי זה פירוש הפסוק "כי הגוים האלה וכו' אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו ואתה לא כן נתן לך ה' אלקיך", היינו דאומות העולם שומעים אל מעוננים, דאצלם הענין הוא בבחינה אחת, ואין שייך בהם השתנות, כמו דענין התשובה באמת להפך הגזירה לגמרי אינו שייך אצלם, והכי נמי המכשפים שלהם אינם מהפכים שום דבר, אבל אתה ישראל לא נמצא אצלך ענין ה"כן", אלא שאתה יכול להפוך הגזירה, וכן הנביאים שלך מהפכים הגזירה...⁷¹.

יד.

⁶⁸ שם עמ' קפא.⁶⁹ שם עמ' כט.⁷⁰ שם עמ' קפב.⁷¹ שם עמ' רפ.

[יעקב אבינו כעין אדם הראשון שלפני החטא, ללא הרגשת הנאת הגוף] ב זוהר (תולדות) איתא שופריה דיעקב שופריה דאדם קדמאה (וכן הוא בבבא מציעא פד, א).

ופירש בזה אדמו"ר הגאון הצדיק הכהן זצ"ל מלובלין דיעקב אבינו היה כמו אדם הראשון קודם החטא, שכתוב בו "ולא יתבוששו", וזה שפירש רש"י בפרשת ויצא על הכתוב "ויאמר יעקב וכו' הבה וכו': והלא קל שבקלים אינו אומר כן, אלא להוליד תולדות אמר כך, והיינו מפני שלא הרגיש בו שום הנאה רק גוף המצוה. ודברי פי חכם חן.

וזה שאומרים בהבאת הביכורים "ארמי אובד אבי וירד מצרימה" וכו'. ופירש רש"י דקאי על לבן הארמי עם יעקב אבינו, אולם בזוהר חדש דריש פרשה זו על יציאת האדם מהעולם הזה לעולם הבא, ו"ארמי אובד אבי" קאי על אדם הראשון וכו' עיין שם. ונראה דשניהם עולים בקנה אחד ... דשניהם היו שורש אחד⁷².

טו.

[מופתים בכח התורה ומופתים בכח התפילה]

... על פי מה שכתב אדמו"ר הגאון הקדוש בספר **צדקת הצדיק** (סימן עב) שיכולין לפעול מופתים בכח התורה וכן בכח התפילה, כמו אלישע (במגילה כז, א) ומופתי אליהו היו בכח התורה, והן גדולים ממופתים שנעשים בכח התפילה, וכן מופתי משה רבינו היו גם כן בכח התורה, עיין שם.

ולפי זה היה החילוק בין משה ליהושע, והיינו דקדושת ארץ ישראל הוא שורש מקום התפילה...⁷³

טז.

[בין ירבעם לדוד]

איתא בסנהדרין (קב, ע"א): "אחר הדבר הזה [לא שב ירבעם מדרכו הרעה]", מאי "אחר"? אמר ר' אבא: אחר שתפשו הקב"ה לירבעם בבגדו ואמר לו: חזור בך, ואני ואתה ובן ישי נטייל בגן עדן. אמר לו: מי בראש, בן ישי בראש, אי הכי לא בעינא ביאר זה כפי מה ששמעתי מפי קודש אדמו"ר הכהן זצ"ל מלובלין על הפסוק: "וירבעם בן נבט אפרתי" (מלכים א יא), היינו שהיה שומר הברית, וזה הוא לשון אפרתי. וכעין דאיתא במדרש רבה (רות פ"ב): "אפרתיים", ריב"ל אמר: פלטיאני, ורבי בר נחמיה אמר:

⁷² שם עמ' רצא.

⁷³ שם עמ' דש.

אבגיניסטי, היינו אנשים חשובים ובני תואר. וכן ירבעם שהיה משבט יוסף שהיה יפה תואר ויפה מראה בשביל שהיה מרכבה ליסוד כידוע. וזה גופא היה נמצא בירבעם. אבל אצל דוד כתיב: "ודוד בן איש אפרתי" וכו' (שמואל א יז), הרי שהוא בעצמו לא נקרא אפרתי, רק על שם אביו. והיינו משום דפעם אחת אירע לו כשלבן ביער חרת כדי להורות תשובה לרבים כי היה נקרא רבן של כל בעלי תשובה. עד כאן. וזה הוא תוכן הענין: דכבר ידוע דלשון "הקדוש ברוך הוא" נופל לומר על תפארת, כדמוכח מדברי הקדמת התקוני זוהר בד"ה ואי תימרון, עיין שם ובכס"מ (אות ש) באריכות.

וזה שאמרו ז"ל: "אני ואתה ובן ישי נטייל בגן עדן", היינו משום דהיה ידוע להשם יתברך דירבעם הוא במעלה זו גדול מדוד המלך, לכן קראו על שם אביו, דהא ישי כיון שמת בעטיו של נחש פשיטא שהיה נקי בשמירת הברית. וביקש השם יתברך מירבעם במדת התפארת שיחזור בתשובה ויתקיים בו הפסוק "והתהלכתי בתוכם". ואיתא בתורת כהנים (בחוקותי פ"ג): עתיד הקדוש ברוך הוא לטייל עם הצדיקים בגן עדן לעתיד לבוא. ועל זה אמר לו "מי בראש", היינו שבדעתו היה שאם יחזור בתשובה ויתקן הכל, אם כן הרי הוא קרוב להשם יתברך יותר מדוד המלך, דהא הוא משבט יוסף שהיה מרכבה ליסוד, וגוף וברית כחד חשבינן. והשיב לו "בן ישי בראש", היינו דזה אי אפשר רק מדת מלכות שזכה דוד להיות מרכבה אליה, תהיה בראש כל המדות, עד שתהא נקראת "עטרת תפארת", כמו שכתב השל"ה בכוונת תפלת ראש השנה⁷⁴.

⁷⁴ שם עמ' שמג.

שער שני

תורה מכהן

פי לא תאבד תורה מכהן

ירמיהו יח, יח

THE
MAY 1977

1977